

РЕЛИГИЯТА В СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ

ТЕМА V

РЕЛИГИЯТА И ИНТЕГРАЦИОННИТЕ ПРОЦЕСИ В СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ

1. Религията и съвременният политически живот

Животът на религиите в съвременния свят протича в условия на динамични социални процеси, на изразени тенденции на социална, икономическа и политическа интеграция. Какви проблеми възникват в отношенията между държава и религия, между държава и политика и как в самите религии се осъществяват опити за реформиране с оглед на някои изменения в съвременния социален и политически живот?

1. 1. Религия и държава

Процесите на секуларизация довеждат до редополагане и до нелеко понякога хармонизиране на отношенията между държавата и религията. Държава е по етимологията на думата и по генезиса на смисъла си понятие с религиозен произход. Същинският „държител“, който крепи всичко, би бил автентичен, истински, ако не е подвластен на противоречията на множественото, ако е по-високо от тези противоречия и е в състояние да ги примири. В центъра на идеалната държава у Платон е Слънцето-Благо. Божията държава (Божият град) у блажени Августин, споена от връзките на любовта към Бога до ненавист към себе си, е Божие установление. По същество понятието „теокрация“ означава Божия власт (от гр. думи „theos“ и „cratein“ – властвам) и съчетаването му с представите за власт „от този свят“, която поема функциите на „държител“, е резултат на секуларизиране. Божията власт предполага сила, която **не** упражнява насилие, но светската „употреба“ на идеята за теокрация не е застрахована от упражняване на насилие.

Теократичната идея присъства в религиозното съзнание на юдеи, на християни, на мюсюлмани. Почитането на един Бог би могло да означава и единно „пространство“ на почитащите този Бог, което е под Божия власт. Но теологичните възгледи в трите религии не са едни и същи, различни са и представите за единство на „пространството“ на почитащите Бога. Теократичната идея намира израз в посочените три религии по различен начин. Най-силно политическо звучене има още в своя исторически гене-

зис теократичната идея в исляма и това може да се види по особения статут на халифите в Арабския халифат: те съчетават в себе си функциите на държавен глава и на духовен лидер. Юдеите търсят Обетованата земя, в която да живеят под властта на Бога. В историята на християнската църква теократичната идея претърпява трансформации през средновековието в процеса на регулирането на отношенията между германските императори и папския Рим: в своя „Диктат на папата“ папа Григорий VII, подлагаш на преинтерпретиране идеята на Августин за „двата града“, обявява папата за слънце, императора – за луна, която трябва да следва слънцето. Римокатолическата църква приема върху себе си задача да осъществи „свещена държавност“ под върховенството на папата, разпространима върху християнския свят (разбиран като свят на християните).

В Православието подобна идея няма основания поради по-различното разбиране за църква (в нея никой не би могъл да „поема“ върху себе си функциите на „Глава на Църквата“, а царството на Христос „не е от този свят“). Има и друг, вторичен фактор – началото на историческия живот на православните църкви е в условията на установена държавност. Имперската идея, намираща спорадично израз в историята в опити да бъде установена единна империя чрез завладяване на чужди земи, чрез покоряване на други държави, не е религиозна; тя само „кичи“ себе си с взета назаем религиозна фразеология и си приписва религиозно „мисионерство“.

Утвърждаването на национални държави от времето на Реформацията е същевременно процес на секуларизация – освобождаване от клерикалната власт на Римокатолическата църква. Секуларизацията в икономически план се изразява в изземване на имотите на църквата в полза на светската държава. Националната идея, кристализирала тогава, трудно се съчетава с идеята за универсализъм, а именно върху нея израства теократизмът в Римокатолическата църква. Но идентичността на националната държава е проблем на секуларния живот. Националната идея трудно би се съчетавала и с някои универсалистски тенденции, които се наблюдават в съвременните процеси на глобализация. Но това също е проблем на секуларния живот.

Какво е мястото на религията в тези реалности на светския живот? Безспорно не може да бъде пренебрегнат въпросът за социалното функциониране на религията, аспект на което са и нейните отношения с държавата. Съвременната светска държава не може да прегърне, разбира се, теократичната идея. Но в националната държава дадена религия (вероизповедание) би могло да се ползва с особено покровителство, да се смята за изразител на национална идентичност и да бъде обявена за държавна или за „национална“. По принцип нито една от световните религии не позволява поради основната си религиозна идея да бъде отъждествявана с идентичността на националната държава, с консолидираността на светската държава. Но конкретни обстоятелства биха могли да доведат до „институционализиране“ на религията в този, по същество светски статут. Следва да не забравяме, че идеята на християнството за съборност, в съгласие с която се осъществява религиозният живот в Православието, надвишава по смисъла си и по дълбинната си основаност всяка национална идея.

Статутът на националните държави е базиран върху представите за полицентричен свят и за държавен суверенитет в такъв свят. Такава държава няма амбиции да разпростре властови позиции върху други държави така, както се случва с имперския тип политика. Но тогава интересите и манталитетът на националната държава се срещат с някои изисквания, предявявани от религията.

В исляма например възниква проблем за съчетаването на религиозното законодателство (шариата) с варианти на светското законодателство. Твърде различни са Иран, в който се изповядва основно шиитската форма на исляма, и Саудитска Арабия, която

е изключително суннитска (99 % от вярващите), но и двете страни се придържат към нормите на религиозен живот, предписани в шариата. Превръщането на Турция (също с 99 % суннити) в светска държава от Мустафа Кемал Ататюрк след Първата световна война води до установяване на светско законодателство и до лишаване на теократичната идея на халифата от нейното съдържание. Същевременно държавата не остава индиферентна към религията, тя създава условия за религиозен живот на мюсюлманите, за тяхното религиозно образование.

Но регулирането на отношенията между религия и светска държава не би могло да се подчинява на някакви предварителни норми или правила, които да очакваме от самите религии – просто това не е собствено религиозна тема. Това, което е в състояние да направи светската държава, е да осигури условията за нормален живот на религиозните общности, да ги предпазва със законови средства от преследване заради религиозни убеждения. Но не по-малко важно е да се отчита традицията, в която са причастни вярващите и в която те най-пълноценно разкриват своите религиозни стремежи и убеждения. В този смисъл да се счита една религия за традиционна, както е посочено в Конституцията на Република България, е стъпка за осигуряване на такива условия. Проблемът за свещеността на Традицията обаче е проблем на самата религия, проблем за вкоренеността на манталитета на един народ в нея като в дълбока основа на своя духовен живот, проблем за това, че самите хора се нуждаят от Традицията. В противен случай би се накърнила тяхна религиозност, намираща адекватен израз в традиционната за тях религия. И пак държавата със своите институции е тази, която следва да „отчита“ присъствието на други религии, различни от традиционната, за да осигури формалните условия за отношения на взаимно зачитане на представителите на различните религиозни общности, за религиозна толерантност. В този аспект възниква и темата за „религиозни свободи“. Но преди да си зададем въпроса за „религиозни свободи“, следва да се запитае какво разбираме под „религия“, следва да се запитае какво знаем за своята религия, как живеем своята религия. Не по-малко важно е да се запитае какво разбираме и под „свобода“, под същинска свобода. Защото някои секти и нетрадиционни култове, с които се сблъскваме, предлагат по правило зависимост...

В истинната религия човек е избран от Бог и е избран, за да бъде спасен. Представителите за свобода често се ограничават до профанното съзнание, прокламиращо свобода на собствения избор на човека и в сферата на религиозния живот. Фиксирането върху избора на обособеното „аз“ е закономерен резултат на атеистична нагласа, която твърде често не ни е чужда.

1. 2. Религия и политика

Да се коментира отношението между религия и политика се налага също поради функционирането на религията в социален план. По същество сама по себе си религията е независима от политическите реалии, но би могла да бъде въввлечена във външните за нея политически отношения.

Политическата власт винаги има свои интереси, намиращи израз в начините за управлението на множеството. Нейното отношение към религията може да се определя от необходимостта да защити собствените си интереси и тогава то може да бъде различно – от преследване на религията до нейното използване, за да се държи в подчинение множеството и да се превърнат определени религиозни общности в средство за осъществяване на политически цели.

Понякога се говори за „религиозни конфликти“, дори „войни“. Какво стои зад тези формулировки? Религиозно-политическа би била една война, която си поставя за цел осъществяването на теократична идея. Джихад например, за който се говори в Корана

като за „свещена война“, има строго определени граници. Съществува толерантно отношение към всички други народи „на Писанията“ – юдеи и християни, а към тях се прибавят по-късно и зороастрийците. Смисълът на „големия“, вътрешен джихад едва ли е особено популярен сред политическите върхушки, а те именно спекулират с казаното в Корана за джихад.

За какви конфликти на религиозна основа можем да говорим днес? Известен е сблъсъкът между католици и протестанти в Северна Ирландия. Но има ли някакво религиозно предписание било в католицизма, било в протестантството, което да допуска подобно взаимно отношение? В последна сметка опитът за освобождаване от колонизаторство е част от политическия живот. И ако коренните шотландци, които са малцинство, отстояват етническа кауза и по стечение на обстоятелствата се различават от колонизиращите ги британци по религиозни убеждения, то означава ли това, че тези сблъсъци трябва да се считат за религиозни в основата си?

Вавилонската кула

Или друг пример – кървавото потушаване от страна на индийското правителство на опитите на сикхите за установяване на политически суверенитет. Е ли това „религиозна война“ между индуизма и исляма? Нали самият сикхизъм възниква в индуистка религиозна среда? Но опитът за политическа автономия на хората, изповядващи сикхизъм и съсредоточени в един регион (в Пенджаб), е вече проблем на политическия живот. Начинът, по който се подхожда към решаването на този проблем, е прерогатив на политическата власт.

Конфликти, които имат и религиозен аспект, възникват в някои африкански страни като Египет, Алжир, Тунис, Судан, Етиопия (в провинция Еритрея). В Етиопия християните са около 20 млн. души, близо половината от населението на страната, и имат своя църква (запазили са някои старозаветни обреди като обрязването, предписанията за хранене и др.). Но гражданските войни въвличат в конфликт едни срещу други и групите вярващи, които нямат висока просветеност в принципите на изповядваните религии. В Египет християните копти, обединени в Православна църква, са малцинство сред вярващите. Проблемите, които възникват тук, както и в Алжир и в Тунис, са свързани с натиска от страна на мюсюлманските общности за установяване на ислямско религиозно законодателство и на мюсюлманска интеграция. Подобен натиск се преценява като проява на религиозен фундаментализъм.

Особено е положението с друга конфликтна зона – Иран. В страната се изповядва шиитска форма на ислям, която е съзвучна с по-близкия до традиционния в съзнанието на персите модел на наследяване и която става изразител и на националната идентичност на Иран. Шах Мохамед Реза Пахлави утвърждава авторитарен режим на управление, като се опитва да демонстрира близост със стародавния идеал за образования халиф. Аятолах Хомейни отстоява националната кауза, при това в трудните условия след предизвиканото отвън нападение от страна на Ирак. Проявите на фундаментализъм в страната са мотивирани от страх от нарушаване на държавния суверенитет и религията бива използвана от политическата и едновременно духовна власт при аятолах Хомейни като средство за стабилизиране на позициите на шиизма за сметка на други верски общности.

Словосъчетанието **религиозен фундаментализъм**, което обикновено носи негативен нюанс, не е еднозначно и не принадлежи на лексикона на самите религии. С него се обозначава аспект на функциониране на религията в обществения живот и то няма самостоятелно значение (определя се спрямо някаква друга изразена позиция). Ако имаме предвид посочения пример с Иран, то преди всичко следва да си спомним намерението на шиизма – да се възвърне към фундамента на религията, който първите шиити виждат в носителя на духовна власт в уммата. Но фундаменталистките прояви в Иран стават по един необичаен за исляма начин свързани с държавния суверенитет и националната идентичност на страната, ето защо тук става въпрос за особен тип фундаментализъм, понякога определян като неофундаментализъм. Опитите в различни страни като Египет и Алжир да се установи шариат за сметка на светското законодателство са прояви на фундаментализъм в по-традиционен вариант – с оплед на интегриране на мюсюлманите, което би отговаряло на разбирането, че един Бог следва да управлява единно „пространство“ от вярващи и спазващи религиозния закон.

Често в отношенията между различни верски общности се откриват прояви на религиозен **фанатизъм**. Фанатизмът е тук изключително силно проявена привързаност към собствената религия до нетърпимост към другите, към не-своите. Проявите на религиозен фанатизъм обикновено са предизвикани от страх от другия, от принадлежащия към друго вероизповедание. А този страх, който е чувство отрицателно и не би следвало да има място в религиозния живот, е причинен в повечето случаи от някакви преследвания, от опасност да се накърнят устоите на собствената религия. Фанатизмът така или иначе е породен в сферата на отношенията между политика и религия. За да има веротърпимост, фанатизмът следва да бъде преодоляван. Често той е проява на **обскурантизъм**, т. е. на невежество, което в този случай може да се разглежда като непознаване на принципите дори на собствената религия. Ето защо познаването на религиите, на принципите на собствената вяра и на вярата на „другия“ е едно от средствата за неговото преодоляване.

2. Религиите в процесите на духовна интеграция

Преди всичко следва да отбележим, че в съвременния живот на религиите са налице редица опити за осъществяване на реформи, смисълът на които често се вижда в необходимостта да се търсят някакви пътища за „адаптиране“ към светския живот с неговата динамика. Реформистките тенденции в самите религии, разглеждани в този аспект, също са обусловени от процесите на секуларизация в съвременния свят. Осъществяването на тенденциите към глобализация тепърва ще поставя религиите в нови условия на живот и ще ги изправя пред необходимостта да откриват собствената

си идентичност в процесите на духовна интеграция. Дори глобалната мрежа Интернет вече има своя „небесен покровител“, обявен от папа Йоан-Павел II – крупния средновековен енциклопедист св. Исидор от Севилия.

Юдаизмът е поставян винаги пред необходимостта да синхронизира своето религиозно законодателство със светското законодателство в други държави. В средата на XIX в. т. нар. „реформиран юдаизъм“, който, както стана дума, прави категорична стъпка в посока на либерализма, но веднага среща отпор в лицето на т. нар. „консервативен юдаизъм“, отстояващ строго придържане към религиозната традиция. Две са позициите, които определят отношението към Израел като Обетованата земя, предназначена за евреите от Бога. Според ционистката ориентация основаната през 1948 г. държава Израел, заселена с палестински араби, следва да принадлежи на евреите. Но в средите на ортодоксалния юдаизъм тази позиция се смята по-скоро за светска и за националистична, докато чисто религиозната позиция предполага възвръщането в Обетованата земя да се очаква в хилястичната епоха; а самата обетована земя се разбира като символ.

Индуизмът, който присъства активно в съвременния живот и чрез мисионерска дейност, също обособява в себе си две тенденции: както в посока на утвърждаване на всеобщи за цялото човечество ценности, така и в посока на утвърждаване на специфични за религията по-партикуларни нагласи. Универсалистката тенденция на реформирания индуизъм се свързва с името на Рам Мохан Рой, основал към средата на XIX в. „общество на Брахма“ – той търси обща основа на религиите и я открива в брахманистката ориентация, в изповядването на единствения Брахман. Друга е ориентацията на „обществото на арийците“, основано от Даянанда Сарасвати – то възстановява арийската идея от ведическия период и изисква да се отмени кастовото деление и да се постигне единство на всички вярващи. Неоиндуистката „вълна“ в лицето на Рамакришна (1836–1886), „лудо влюбения в Бога“, проповядва идеята за синтез на религиите на основата на бхакти; Свами Вивекананда основава „орден на Рамакришна“ и прокламира Всеобщо Евангелие, а Махатма („Великата Душа“) Ганди (1869–1948) счита, че индуизмът може да привнесе в европейската култура идеята за ненасилие и да помогне за духовно единство на човечеството.

Будизмът внася в съвременния живот своята нагласа за мъдрост и кротост. Тхеравада-будизмът, който се придържа към източника на будистката мъдрост, няма именно поради това склонност към реформиране, а в резултат на войната в Кампучия той претърпява и тежък удар. Махаяна-будизмът, който демонстрира по принцип адаптивност към традициите на страните, в които се разпространява, има най-добри условия за съществуване в Япония и в Корея, създадени в резултат на синхронизиране с традиционните култури. Будизмът заявява свои позиции по отношение на съвременните интегриски процеси в духовната сфера: макар че в самия будизъм молитвената практика няма основание, будисти участват в съвместните срещи на представители на различни религии с общи моления (организирани като компонент на икуменическото движение) и дори става домакин на такава среща в Япония (през 1987 г.).

Съвременните позиции на **исляма** не могат да не се определят от предписанията на Корана, защото той разкрива според мюсюлманите принципите на истинната религия на Аллах. Реформите в исляма се съсредоточават предимно в това той да представи за другите образец на добре устроено общество. Но неизбежна е и срещата с необходимостта от съгласуване на религиозния живот с този на светската държава, на светското образование и т. н.

В процесите на духовна интеграция придобиват съществено значение позициите и движенията, оформящи се в **християнството**. Преди всичко тук ще посочим явлението, наречено **икуменизъм**. Понятието икуменизъм (от гр. дума *oicoumene* – общежи-

телност) няма строго очертани граници. В началото то обозначава намеренията на конкретно движение, възникнало в средите на протестантските общности, за обединение на тези общности. Началото на икуменическото движение е положено от Международна мисионерска конференция в Единбург (1910 г.). От 1948 г. с идеята за обединение на протестантите започва своята дейност Световен съвет на църквите. Този съвет има координираща роля, подобно на съветите на отделните протестантски общности. Съвети от този род не представляват църковни обединения, те нямат каноничен характер. Но естествено дейността на Световния съвет на църквите засяга пряко религиозния живот, принципите и формите на този живот. Дискусиите в средите на икуменистите са насочени към сходствата и различията в идейните принципи, но в по-висока степен – към социалния живот на християнството. Правят се опити за обединение на отделни протестантски църкви и те завършват успешно, например в Канада и в Индия. Но крупният обединителен проект, предвиждащ обединение на англикани и методисти (през 1972 г.), не се осъществява. По принцип дейността на икуменическото движение показва невъзможност да се преодолеят различията в позициите на епископалната църква, каквато е англиканската, и на не-епископалните протестантски църкви. Икуменизмът е платформа на либералните протестанти и на благосклонните към либералната ориентация църковни дейци. И неизбежно е проводник и на светско отношение към самата религия, момент е от цялостното секуларизиране, настъпило в сферата на духовния живот.

В какъв контекст ще чуем да се говори за фундаментализъм в християнството? Тук проблемът възниква във връзка с отговора на въпроса кой е висшият авторитет в религиозния живот. За протестантите главен авторитет е Библията, за католиците – Традицията (която в Римокатолическата църква поддържа върховния авторитет на папата). Подобен спор не би могъл да бъде валиден за Православието, доколкото тук Священото Писание и Священото Предание (Традиция) не са противопоставени – Традицията включва в себе си като необходим компонент Священото Писание, а отношенията на съборност и разбирането за съборите не предполагат подобен въпрос за „авторитета“. За протестантите, неприемащи Традицията (поради специфичната ѝ форма в Римокатолическата църква), проблемът за „върховния авторитет“ се премества в друга плоскост – как човешкият разум се отнася към библейското слово. Ако той е в състояние да подложи на критика откровеното библейско слово, то значи авторитетът на човешкия разум е по-висок от този на Библията, което е за някои протестанти неприемливо. Той би бил по-висок и от авторитета на Църквата като носител на Традицията, което е неприемливо за католиците. Подобни позиции са проява на светско отношение към свещения статут на откровеното библейско слово, а то е за протестантите по принцип самият фундамент на религията. Ето защо в средите на протестантите възниква необходимостта да се отстоява авторитетността на Библията като фундамент, да се „предпази“ този фундамент от „критични ревизии“ от страна на човешкия разум (който при това вече е обособил Откровението от „естествения разум“, „супранатурализма“ от „естествената теология“). В този смисъл се говори за протестантски фундаментализъм. И той се преценява като фундаментализъм от гледна точка на либералните ориентации в самото протестантство. Протестантите фундаменталисти остават встрани от първите прояви на икуменическото движение, което представлява съществен компонент от реформаторските движения в християнството.

Вторият Ватикански събор на Римокатолическата църква приема очевидно поведението на икуменическото движение като нова политика на адаптиране към потребностите на съвременността и тъй като църковната политика на „аджорнаменто“ не се оспорва официално от никого, идеите на икуменизма намират почва и в католически

среди. Да се постигне взаимно разбиране и взаимно подпомагане на различните църкви – това е другият, по-широк смисъл на разбирането на икуменическата идея, който я прави приемлива за по-широки църковни среди. Либерализацията на възгледите на Римокатолическата църква засяга, ако се съди по решенията на този събор, самия характер на богослужението: месата (католическата литургия) се съкращава, лишава се от единството на езика и от други компоненти, които според реформаторите обременяват формата ѝ. Това я прави по-достъпна за вярващите, но я лишава от собствената ѝ мистерия.

Исторически установилото се разделение на християнската църква на три деноминации вероятно не е най-доброто, което би трябвало да представлява християнството по своето предназначение. Но дали провеждането на идеите на икуменизма би довело до възстановяване на действителното му единство е неясно. За реално обединение може да се мисли „след“ възстановяването на единството на протестантските църкви, на протестантство и Римокатолическа църква и едва тогава можем да се питаме какво е мястото на Православието в един подобен процес.

Православната църква участва в срещите, организирани от Световния съвет на църквите, заедно с Римокатолическата църква, с петдесетниците и други протестантски общности, но желанието за диалог не може да бъде безотносително към основните напаса в тези деноминации. Например намеса на човек по произволно усмотрение в богослужението е по принцип за Православната църква неприемливо, защото всеки момент от него има своята символика, в него намира израз самото Божие присъствие. Изведените по-късно от Римокатолическата църква също не могат да бъдат приети, макар че самата Римокатолическа църква все по-слабо отстоява основателността на тези догматични формулировки.

Можем да си зададем такъв въпрос: как изглеждат в очите на вярващия човек, дълбоко причастен към Традицията в собствената си религия, общите моления, на които са събрани духовни лидери от различни вероизповедания?

Проблемът за религиозната толерантност днес е без съмнение достатъчно важен и не може да бъде пренебрегван. А толерантността в отношенията между представители на различни религии не допуска „поглъщане“ на „другия“ в религията. Религиите в историческия си живот имат своя колорит именно в собствената си идентичност, религиозният живот е пъстър в своеобразията си. Религиозната толерантност тогава би отговаряла на своето понятие, когато „другият“, другата религия е в тези отношения в собствената си автентичност. Икуменизмът едва ли би могъл да постигне това. От философска гледна точка една икуменическа идейна платформа би могла да означава и обединение въз основа на абстрактно-общи принципи, при което всяка религия би изгубила спецификата на своя идеен „пласт“.

Синкретичните възгледи за „единна религия“, в която се примесват безразборно компоненти от различни религии, биха били в още по-висока степен накърняващи всяка религия – до светотатство. Религиозен диалог би могъл да се води и религиозна толерантност да се проявява в последна сметка не като резултат на някакви външни спрямо самите религии предписвани норми. Те биха били неотменна част от живота на всеки истински религиозен човек, защото зачитането на другия, любовта към другия, добродетелността и готовността за взаимност до жертвено самоотдаване – това са норми на взаимоотношения, в името на които имат своя многообразен исторически живот самите религии.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Коментирайте принципите на теокрацията и възможните форми на отношения между църква и държава.
2. Как вие виждате отношението между религия и политика. Анализирайте причините за конфликти, в които са въвлечени религиозни общности, както и възможните средства за недопускане на подобни конфликти.
3. Какво е специфичното място на религиите в съвременните процеси на духовна интеграция?
4. Анализирайте явлението икуменизъм. Какво е мястото му в процесите на реформиране на църковния живот и как се съотнася с процесите на секуларизация?
5. Тема за дискусия: „Религиозната толерантност и интеррелигиозният диалог: настояще и бъдеще“.

ТЕКСТОВЕ ЗА ДИСКУСИЯ

Из „Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи“ (1998), част I, член 9:

ал. 1. Всеки има право на свобода на мисълта, съвестта и религията. Това право включва свободата на всеки да променя своята религия или убеждения и свободата да изповядва своята религия или убеждения индивидуално или колективно, публично или колективно, публично или в частен кръг чрез богослужение, преподаване, практикуване и спазване на ритуали.

ал. 2. Свободата да се упражняват религията или убежденията подлежи само на такива ограничения, които са предвидени от закона и са необходими в интерес на обществената сигурност, за защита на обществения ред, здравето и морала или за защита на правата и свободите на другите.

Из „Рамкова конвенция за защита на националните малцинства“ (1994 г.), раздел II:

член 5. Страните се наемат да осигурят подходящи условия за хората, принадлежащи към национални малцинства, които са им необходими за упражняването и развитието на тяхната култура и за съхраняването на съществените елементи на тяхната идентичност, а именно – тяхната религия, език, традиции и културно наследство.

член 12. Страните трябва, където е целесъобразно, да предприемат мерки в сферата на образованието и науката за насърчаване познаването на културата, историята, езика и религията на националните малцинства и на мнозинството.

РЕЛИГИОЗЕН СИНКРЕТИЗЪМ, СЕКТИ, НОВИ РЕЛИГИОЗНИ ДВИЖЕНИЯ

Картината на религиозен живот би била непълна, ако не се опитаме да представим, макар и бегло, такива явления, каквито са сектите и новите религиозни движения. Тези явления се определят като носители на религиозни идеи и на религиозен живот, но не и като принадлежащи към съответни установени религиозни традиции; част от тях са твърде далеч от религиите с култова им страна и дори демонстрират антикултови напласи, но не бихме могли да ги идентифицираме иначе, освен като ги съотнасяме със същинските религии.

1. Религиозен синкретизъм

Нека най-напред да се опитаме да хвърлим известна светлина върху явлението „религиозен синкретизъм“. Като всеки синкретизъм той предполага свързване на различни компоненти, което не е подчинено на единен принцип, или в случая свързване в едно на елементи от различни религии. Такова свързване означава, че всеки един от „заетите“ от различните религии елементи бива откъсван от традицията, в която той има своя автентичен живот. Религиозни явления, възникващи по този начин, са по определение не-традиционални и дори антитрадиционални. И тъй като свещената Традиция под-

Бахайският универсален дом на справедливостта в Хайфа, планината Кармел

държа живота на религията, извън нея нейните компоненти нямат дълговечност. Ще илюстрираме с един опит за създаване на такава религия по времето на царството на Великите Моголи в Индия (Делхи). Моголският цар Акбар (1556–1605) прокламира „нова“, „Божествена религия“ (дин-и-Иллахи), чиято главна цел той вижда в преодоляването на злото: с добри намерения Акбар съчетава ислямски монотеизъм с пантеизъм и с индуистки идеи за преселението на душите, с персийски и християнски възгледи

и нравствени принципи, както и с почитание към самия себе си като основател на „новата религия“; но независимо от намеренията му тази религия не се вкоренява в живота на хората.

Религиозният синкретизъм намира израз по различни начини. Ще го открием във възгледите на множество религиозни групи и духовни движения. Тук ще разгледаме една от станалите по-популярни религии, която е типичен изразител на религиозен синкретизъм – бахайската религия.

Синкретизъм откриваме и в редица „духовни учения“, в които се „вграждат“ различни религиозни възгледи, но които имат претенциите да са „надконфесионални“ (т. е. отвъд всяко вероизповедание), а сред привържениците на тези възгледи не се установява религиозен култ. Типичен пример в това отношение е теософията („божествена мъдрост“), проповядвана от Елена Блаватска (XIX в.), основала през 1875 г. в Ню Йорк Теософско общество. Претенциите ѝ са в „тайна доктрина“ (такова е заглавието на основния ѝ труд) да е „открила“ езотерично, достъпно само за посветени (разбирай – теософите) знание за „свръхфизическото“, в което се свързват окултни („скрити“) знания с езотеричен будизъм и индуизъм, с доста произволни интерпретации на Логоса, с представи за субстанциална Материя, за „астрални тела“ и т. н. Антропософията, чието начало полага отделилият се от теософите Рудолф Щайнер, залага повече на потенциала на човека да проникне чрез различни окултни знания и техники на медитация в „свръхфизическите светове“.

Типичен израз на синкретизъм са възгледите и предписанията за „духовни“ практики на едно от популярните съвременни „духовни движения“ – Ню Ейдж. Синкретизъм откриваме и във възгледите на редица нови религиозни движения, за някои от които ще говорим.

Синкретични религии

Бахаизъм

Бахаизмът е синкретична религия, в която се смесват различни компоненти на основата на ислямския тип монотеизъм и на разбирането за единна религия. Предисторията на бахаизма ни разкрива неговия генезис в ислямския шиизъм. В средата на 50-те години на XIX в. Сеид Али Мохамед, който, според очакванията да се появи в света „скрит имам“, обявява себе си за Баб („врата“) към Бога, събира около себе си привърженици бабисти, но е преследван и екзекутиран. Към края на XIX в. главата на бабистите мирза („цар“) Хюсеин Али се отделя с привържениците си от исляма и става основател на бахаизма. Той нарича себе си Баха-Улла („Божие сияние“), откъдето е и названието на религията. Считани за радикални сектанти, в Иран бахаите са подложени на преследване.

Стремежът на бахаите е да създадат „нова религия“, която да избегне „несвършенствата“ на предишните религии. Религиозният им стремеж се изразява в търсенето на път към Бога, изповядван като един Бог. Считат, че Бог е дал „ново откровение“, записано в книга, почитана от тях като „Най-свещена книга“ (Китаб-и-Ақдас) или още „Книга на Законите“. Що се отнася до пътя на духовно възрастване, в това отношение бахаите са силно повлияни от възгледите на ислямските мистици – суфиите. Единството на Бога обаче се обвързва с необходимо единство на човечеството в съзвучие с традиционната ислямска напаса. Оттук стават разбираеми опитите на бахаите да прокламират единство на религиите, но на основата на бахаизма. Те демонстрират близост и с някои тенденции в съвременните процеси на глобализация. Във всеки случай следва

да се отбележат като характерни за тях възгледите за необходимост от единно религиозно учение (за единия-единствен Бог), от един „световен“ език, от единна система на образование. Прокламираат се идеите за равноправие на половете и расите, за хармония между религиозния и светския живот, за миротворчество (привърженици са на ненасилието и неупотребата на оръжие) и установяване на справедливост, за участие в решаване на екологичните проблеми. Бахаите бързо разширява международното си влияние и придобиват популярност в някои политически и финансови кръгове. Активно подкрепят идеята за „нов световен ред“.

Религиозната практика включва молитва, пост, съвместни трапези. Няма специален акт на встъпване в религиозната общност. Общите сгради са предназначени за молитви и събрания. Ръководни органи на общността са духовни събрания, каквито има в страните, където бахаизмът получава разпространение. Общият брой на привържениците му е около 3 млн. Главният център на бахайската общност е в Хайфа в Израел. Големи бахайски центрове има САЩ, в Индия, в Африка и др.

Синкретични духовни движения

Ню Ейдж (New Age)

Това придобило необяснима популярност движение издига лозунга за „Нова епоха“, която скъсва нишките на приемствеността в духовната история. Тази епоха на Водолея се ознаменува с „акварианска (от лат. *aquarius* – Водолей) революция“ на съзнанието. Носители на тази „революция“, т. е. на разчупване на установените стереотипи на съзнанието, са всички, които се приобщават към „мрежата за Акварианска конспирация“. Тази мрежа предполага привличане на „достатъчен брой хора“, за да се създаде мощен „духовен потенциал“, който да е в състояние да осигури целите на „революцията“. Мрежата обаче е децентрирана, т. е. няма устойчив център – нито в идеен, нито в практически смисъл. Общата нагласа на Ню Ейдж е да се отхвърлят всички ценности на модерната епоха. В този смисъл движението представлява някакъв „пласт“ на постмодерното съзнание. В идеите на Ню Ейдж, повлияни от теософията, звучат нотки на глобализиращо мислене; новото съзнание, формиращо се „на водната граница“, се обявява за универсално „духовно“ или всеобщо космическо съзнание. Това съзнание трябва да премахне според „нюейджърите“ границите между противоположностите – между дясно и ляво, между мъжко и женско начало, между всяко „бяло“ и „черно“... Проповядва се ново виждане за „цялост“, но как би било възможно подобно виждане без жертва, без кръст? Христос – така, както го разбират радетелите на „акварианската революция“ – вече е отстранен от центъра. Привнасят се модифицирани идеи от различни религии – от дзен-будизъм, от даоизъм (напр. чрез книгите на Алън Уотс, на Фридрих Капра).

Центрове на привърженици на това синкретично движение се създават в различни страни на света – в САЩ, във Великобритания и други европейски страни, които се назовават напр. „Творческа духовност“, „Световна добра воля“, „Алтернативи“ и др. И в стремежа да се открие „нова духовност“ се извикват на помощ както древни медицински практики от рода на хомеотерапията, акупунктурата, рефлексотерапията, кристалотерапията, така и окултни знания и практики, магьосничество и сатанизъм. Да бъдеш привърженик на идеите на Ню Ейдж не означава непременно да се откажеш от религията, която изповядваш. Ню Ейдж не е религия, към която се очаква човек да се приобщи. Но идеите на Ню Ейдж, в които по нов начин се възпроизвеждат и отколешни гностични нагласи, подриват устоите на самата религия и наистина променят съзнанието на човека така, че по същество накарват неговата религиозна природа.

2. Секти, нови религиозни движения

Думата „секта“ обикновено носи негативна натовареност и понякога плаши и така е не само за нас и не само днес. Тази дума произлиза от латинското *sequi* – следвам. Но като че ли неволно я асоциираме понякога и със „сека“, „отсичам“. Наистина сектите са по някакъв начин „отсичане“ от ствола на установени традиционни религиозни общности. Докато ересите представляват отклонение от вероучителни принципи, които принципи са установени в религията обикновено под формата на догмати, то сектите са обособяване на група вярващи от цялото на традиционно установена религиозна общност. За секта можем да говорим тогава, когато съотнасяме въпросната обособила се в религиозния си живот група с църква или с друга форма на традиционна организация на вярващите. Или – за ерес можем да говорим съотносително с основни принципи на вярата, потвърдени в догматични формули, а за секта – съотносително спрямо религиозната общност, от която сектантите са се отделили. В християнството има утвърдени догматични принципи и отклонението от тях представлява ерес. Еретични са възгледите, познати от епохата на формиране на догматичните принципи на Вселенските събори, дуалистичните учения на манихеи, катарии, богомили и др. Секти възникват в християнска среда като обособили се от Църквата групи. Протестантският теолог Ернст Трьолч въвежда кратка формулировка: формите на организация на религиозния живот в християнството са две – Църква и секта.

Повечето секти възникват от средите на протестантството, което по принцип води до плурализиране формите на религиозен живот. Редица от протестантските „деноминации“, възникнали след евангелското лутеранство и реформатския калвинизъм, установяват свои традиции, свой начин на църковен живот (напр. баптисти, методисти, адвентисти, петдесетници). Но като християнски секти можем да определим множество религиозни групи, откъснали се и от тези форми на религиозен живот. Преобладаващата част от тях, възникнали през XIX в., развиват дейността си в САЩ. По принцип сектите се основават от обявили себе си за „харизматични“ лидери. Специфичен за християнските секти е миленаризъмът – възглед за хилядолетно царство на Исус Христос, чието настъпване се очаква според човешки представи и което ще доведе до установяване на „справедливост“ и дори на „душевно здраве“ според някакви човешки критерии. Можем да посочим като типични по-влиятелни християнски секти например „Свидетели на Йехова“, „Християнска наука“, „Църква на светиите от Последния Ден“ (мормони).

В съвременната литература все по-голяма популярност придобиват понятията „нетрадиционни култове“ и „нови религиозни движения“, отнасяни към нововъзникващи (от XX в.) религиозни групи, за които не може да се каже, че се „отцепват“ от някаква вече установена религиозна общност подобно на сектите. Условието да „причислим“ към тях една или друга група е все пак наличието на религиозен компонент, на вяра и на култова дейност и в този смисъл те представляват „нетрадиционни култове“. Но част от тези движения са открито антикултови и са дори деструктивни по отношение на религиозността на човека. Някои от тях се зараждат в условията на контракултурните тенденции в САЩ през 60-те години на XX в. Като „нови религиозни движения“ социолозите определят например „Обществото за Кришна-съзнание“, „Трансцендентална медитация“, „Сциентологичната църква“, „Унификационистката църква на Муун“ и др.

Свидетели на Йехова

„Свидетели на Йехова“ е сектантско движение, основано в САЩ в края на 80-те години на XIX в. от Чарлз Тейз Ръсел, напуснал последователно презвитерианската и адвентната протестантска общност. Вниманието на основателя на сектата е насочено към библейския текст. Учението „Свидетели на Йехова“ се основава на тълкувания на Библията и е изградено върху еретични спрямо християнското учение възгледи. Признава се Бог като творец на всичко, но се отрича Троичността на Бога, което се обяснява с необходимостта от изповядване на строг монотеизъм. Иисус е Божи Син, син на Йехова, и е по-ниско по достойнство от своя Отец. Буквалистският прочит на Библията довежда до представи, подобни на тези в юдейския хиляизъм, но и различаващи се от тях по принципно важни моменти. Шестте дни на сътворението на света съответстват на шест хилядолетия в живота на света. Но тъй като Бог на седмия ден „е почивал“, това е дало възможност за действие в света на Сатаната. И историческият живот на човечеството става арена на борба на Бога със Сатаната. Управниците на света са носители на зло. Иисус и църквите са се оказали безсилни пред злото. Ролята на Иисус се свежда до това да предизвести на света настъпването на царство на бог Йехова и свидетелите на Йехова са призвани за подготвят хората за това. Когато настъпи краят на седмото хилядолетие от създаването на света, т. е. когато се изчерпи „денят“ на покой на Йехова, Той ще се намеси отново в живота на хората и ще настъпи последна битка между доброто и злото. След последен съд всички почитали Йехова ще имат райски живот на земята.

Сектата се разраства доста интензивно, особено след установяването на отношение на толерантност към другите религии и на по-гъвкави форми на привличане на привърженици. Най-много са привържениците му в САЩ (близо 700 хил.), в страните на Латинска Америка (Бразилия и Мексико – общо около 300 хил.). Според някои данни привържениците на сектата в източноевропейските страни са над 270 хил. души.

Християнска наука

Началото на дейността на тази сектантска група е положено от Мери Бейкър Еди през последната четвърт на XIX в. в Ню Хемпшир, САЩ. Тогава тя публикува книгата си „Наука и здраве с ключ към Свещеното писание“. Претенциите на авторката са да разкрие „истинската“ Божествена, християнска наука като еманация на Божествения Разум. С възпеда си за Бог като принцип Мери Бейкър Еди остава твърде далеч от християнското разбиране за личностен Бог. Еманиращият според нея Божествен Разум е принцип на духовна вселена и субстанциално е само духовното, докато материалното е „смъртна заблуда“, резултат на човешките представи. Всъщност истинският човек е духовен, материалното у него е илюзорно и той може да се освободи от илюзиите си. За да „докаже“ възгледите си, тя претълкува редица текстове от Свещеното Писание.

Мери Бейкър Еди решително оспорва характерното за протестантите с калвинистки тип (реформатска) ориентация разбиране за това, че само някои са предназначени за спасение. Христос е изкупил всички от зло, от смърт и болести. Но хората са забравили това. И тя смята, че е призвана да им го „припомни“. Развива тезата, че злото и болестите, коренно свързани с материалното, също са човешка заблуда, илюзия. Да разберем болестите като илюзия – към това следва да ни насочи „християнската наука“, проповядвана от нея. Ако разбере това, човек би се „изцерил“ от тях.

Дейността на основаната от М. Б. Еди сектантска група се разгръща в редица страни, предимно англоезични. Култовата дейност на групата е доста опростена, но тя непременно включва четене на текстове на основателката ѝ, както и констатации на изчеряване. Постепенно „Християнска наука“ губи популярността си. Остава обаче популярен в широки кръгове издаваният от нея вестник „Christian Science Monitor“.

Мормони, или Църква на светиите от Последния Ден

Джоузеф Смит, основал през 1830 г. мормонската общност, имал видения, в които му се явил като „ангел“ Мормон – от него Смит получил „вест“ за пророческа мисия. Говори се, че Дж. Смит намерил и мистериозен ръкопис, разказващ за първите бели заселници в Америка и за предназначението за спасение. Според изследователи Мормон е един от тези заселници от предколумбовата епоха, дошли тук от израелските земи. В „Намерения ръкопис“, открит от Смит в пещера в планината Кюмор край селището Манчестър в щата Ню Йорк, се разказва историята на изселили се в Америка два еврейски рода. Текстът съдържа „реформирани“, както ги наричат, египетски знаци. Той става основа на „Мормонската библия“. В нея историята на еврейските изселници

*Храмът на мормоните
в Солт Лейк Сити*

се сплита с преработени и буквални текстове от Стария Завет. Разказва се и за Исус Христос, включена е и Неговата проповед на планината, но като цяло тази книга изразява старозаветна нагласа.

Самият Джоузеф Смит има не много шумен успех като проповедник. Мормоните се установяват последователно в щата Мисури и в Илинойс, след което, под водителството на Брайъм Йънг, в щата Юта, и облагородяват пустинния регион на щата и неговата столица Солт Лейк Сити (с което изразяват разбирането си за благоденствие в обетован „Нов Йерусалим“).

Мормоните изповядват вяра във вечен Бог Отец, в неговия Син Исус Христос и в Свети Дух (но мислен като безличен). Те не приемат идеята за „първороден грях“, като смятат, че човек е отговорен за греховните си постъпки (според тях до 8-годишната си възраст детето е безгрешно, на такава възраст е прието да се извършва и кръщенieto). Книгата на Мормон е за тях откровено Слово Божие, вярват в пророческата

дарба, във виденията, в изцеленията. Вярват в обединението на Израел, в построяването на Сион в Америка. Изповядват поклонение пред Бога според принципите на собствената съвест, приемат йерархията на властовите структури. Според тях са осветени свише самата вяра, както и покаянието, кръщението чрез потапяне (допуска се и кръщаване на починали близки), благословието с дарове на Светия Дух.

Руският философ Владимир Соловьев интерпретира възгледа за Бога у мормоните като „геоцентричен“ и счита също, че чисто духовното, нематериализираното, е според тях несъвършено, дори твърди, че материята за тях е вечна. Полигамията, популярна във възгледите и ранната практика на мормонската общност, бива ограничавана и отхвърлена от американските закони. Пак според Соловьев тя е мотивирана от представите да се създават колкото може повече поклонници на Бога (в това отношение възгледите на мормоните са твърде сходни с тези в исляма). Ето защо душите на онези, които нямат наследници и които души живеят като ангели, макар и да са били вярващи, страдат поради това, че не са изпълнили предназначението си. „Небесната сфера“ е обитавана и от духове, на които предстои да се възплътят на Земята.

Мормонската църква е йерархично структурирана, ръководена от пророк, който има двама съветници, следват в йерархията дванадесет апостоли, „странстващ“ върховен съвет от 70 души, епископи, свещеници и мисионери. Мисионерската дейност е един от основните акцентите в дейността на общността; мисии на мормоните има над 160 страни.

Муунисти (Унификационистка църква)

През 1954 г. кореецът Сан Мян Муун създава „Унификационистка църква“, наричаща себе си още „Асоциация на Светия Дух за обединяване на християнството по света“. Преследван за законови нарушения, през 70-те години той се преселва в САЩ. Унификационистката църква, както счита Муун, трябва да обедини всички християни. Той обявява себе си за „нов Адам“, а жена си (всяка от поредните си жени) за „нова Ева“. Тъй като Иисус не е успял да преодолее злото в света (поради бедност и защото не е оставил деца), призиванието на „новите родители“ е да спасят света от злото (сатаната). Причини за злото, което причинява „главоболия на Бога“, са и религиозните различия, и отстояването на национална идентичност, и личната свобода. Но възплъщение на самия сатана муунистите виждат преди всичко в „комунизма“. Именно муунистите са „избрани“, както смятат те, да нанесат окончателен удар на сатаната. Заради изпълнението на поставената „мисия“ обаче трябва да бъдат събрани достатъчно средства. Ето защо всеки, който встъпва в общността, внася свой задължителен имуществен и паричен дял.

Макар че името на Иисус се споменава, няма същински религиозен култ; има обаче култово отношение към самия Муун. Сектата е организирана в строга йерархия и подчинение спрямо Муун и приближените му. Създаването на отношения на лична зависимост носи белезите на известна „азиатска“ нагласа. Личният живот на хората и особено сключването на брак е под контрола на ръководителите на сектата. Практикува се ограничаване на храненето (дори лишаване от белтъчни храни), на времето за сън. Макар че се предписва муунистите да бъдат винаги усмихнати (в противен случай те демонстрират себе си като поддали се на злото), начинът им на зависим живот вероятно трудно позволява искреност на усмивката.

Общността има големи финансови възможности и влияние сред различни финансови кръгове. По същество не някакви религиозни идеи, а вероятно обещания за финансово подпомагане насочва определени хора към сектата. Не на последно място е и агресивността на муунистите при привличането на нови членове. Данните за разпрос-

транението на движението са различни, като най-много привърженици има тя в Корея, в Япония, в САЩ, в страни от Латинска Америка (напр. Уругвай, Боливия). Муунистите се занимават активно с търговски сделки, поддържат собствени хотели, банки, печатници.

Сциентология

През 1954 г. американският автор на фантастична литература Л. Рон Хабард издава книгата „Дианетика. Съвременна наука за умственото здраве“. Писателят предлага техники на „дианетична терапия“, чиято цел е да се запази „менталният реактив“ на човека (като такъв „реактив“ се схваща способността на ума да размишлява). А това може да стане, след като паметта се „изчисти“ от ненужни записи – „енграми“. Техниките на „изчистване“ на паметта допускат и използването на „психотерапевтични сеанси“, включително и електрошок, от некомпетентни за това хора. Сциентолозите са склонни да вярват в прераждането и да считат, че има своеобразна есенция на ума („тетан“), който трябва да бъде освободен от оковите на тялото. Любопитна е научнофантастичната версия за това, че на земята са попаднали хора от друга планета, които могат да осигурят здраве и щастие тук при условие, че се спазват предписанията, осигуряващи „ясност“ на ума. А такава „ясност“ се постига само след заличаването на всички „енграми“, което, ако си позволим да привнесем коментар, по всичко напомня за „промишване на мозъците“.

Рон Хабард създава общност, която нарича „сциентологична църква“. Въпросната „църква“ успява да си осигури големи приходи чрез организирането на курсове за обучение. Създава се система на подбор на „най-успешно“ преминалите подобни курсове и усъвършенствали поведението си. „Дианетичната терапия“ се пропагандира като пригодна за постигането на хармония на душевното състояние. Сциентолозите боравят с наукоподобни думи (самото им название е от science – наука). При привличането на привърженици се експлоатират неуравновесеността, неувереността на определени хора, неумението им сами да решат свои житейски проблеми. На тях сциентолозите предлагат „ново разбиране“, ето защо наричат себе си и „Църква за ново разбиране“. С различни средства успяват да проникнат и в сферите на образованието и науката.

Трансцендентална медитация

През 1958 г. в Мадрас Махариши Махеша Йога основава това движение, като предлага определени форми на медитативни практики. В основата на тези практики са йогистките техники, използвани не толкова заради висше интелектуално съзерцание, както в индуизма, а за да се постигне определено релаксиране, снемане на натрупано напрежение. Упражненията се ръководят от обучени учители и участието в живота на общността изисква да се следват точно наставленията им. Изисква се също вяност спрямо ръководителя на общността. Сеансите на медитиране се заплащат, при това доста скъпо, и организацията има сериозни финансови ресурси. Съвместните сеанси са трудно контролируеми и е възможно да се постигне хипнотично въздействие. Наблюдават се и спиритуалистични напаси: описват се „отделяния“ на душата в резултат от екстатичните състояния, в които изпадат някои от присъстващите.

Движението за трансцендентална медитация все още носи привкуса на нещо екзотично за европейца и вероятно на това се дължи немалката му популярност. В него няма религиозен култ в собствен смисъл на думата, няма и никакви специални разработени учения, то е не повече от предлагани начини за освобождаване от стреса на делника. Но позицията на лидерите на движението е доста претенциозна: те създават „световно правителство на ерата на озарението“ със сложна йерархична структура и

имат силно влияние в различни сфери на бизнеса и комуникациите. Центърът на движението е в Швейцария (Зеелисберг), но активна мисионерска дейност то разгръща в много страни (най-много последователи има в САЩ и значително по-малко в Индия). Организира различни структури: асоциации „За идеално здраве“, „За наука за съзерцателния интелект“, Европейски изследователски университет Махариши и др. Подготвените учители по трансцендентална медитация са близо 15 хиляди.

Общество за Кришна-съзнание („Харе Кришна“)

Това общество или движението на т. нар. „кришнари“ е създадено към 50-те години на ХХ в. от Абхан Шаран Де, приел титлата „Негова Божествена Милост А. С. Бхактиведанта Свами Прабхупада“. Индиец по произход, той се преселва в САЩ и успява да придаде на новото движение популярност. Оттук движението се разпространява в различни страни в Европа, Латинска Америка (особено в Бразилия), както и в самата Индия. Бхактиведанта обявява себе си за нов гуру, 32-рия поред, който приема духовно наследяване от Кришна (5000 години преди това живее според кришнарите самият Кришна, който е първият гуру, и тогава – колко години живее всеки гуру?). Идеите си движението черпи от „Бхагавадгита“, епоса на традиционния индуизъм, но съществени модификации претърпяват както книгата, така и индуистките идеи. Кришнарите смятат своя култ за вишнуитски, а това означава, че една от аватарите на Вишну – Кришна в ролята на пастир – се превръща в център на култовите действия. Именно Кришна „поема“ ролята на върховно божество, носител на изначално „трансцендентално съзнание“.

Учителите (гуру) приемат задължението да бъдат посветени във „ведическите науки“ по подобие на гуру в индуизма. Зарядът на култа, отношението към Кришна, се определя като вариант на бхакти-марга – път на любовта към Бога, с компоненти на йогистки практики. Духовното усъвършенстване на човека изисква аскетичен живот, посвещаване на времето на общуване с Кришна. Съществен момент на това общуване е многократното всекидневно повтаряне на: „Харе Кришна, Харе Кришна, Кришна Кришна, Харе Харе, Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе“ – това се счита за велика мантра (махамантра), която помага за „освобождаване на съзнанието“. Тя е „духовна звукова вибрация“, в нея Харе е обръщение към Бога, Кришна и Рама – две възплъщения на Вишну. Според кришнарите повтарянето на махамантрата „освобождава съществуващото от материалните тенденции, пробужда любов към Бога и предизвиква екстаз на духовния живот“.

Кришнарите имат колоритен вид, носят ярки туники и главите им са бръснати, като се оставя малка опашка, за която бог може да ги издърпа нагоре. Движението поддържа активна издателска дейност и една от задачите му е разпространението на издадената литература, извършвано доста безцеремонно по улици и площади. Поради екзотиката на своето присъствие движението успява да привлече доста хора, включително и из средите на образованите. Понастоящем то има 130 центъра в различни страни. Към него се присъединяват и симпатизанти, и извършваните дейности понякога са напълно светски – поддържане на контакти с влиятелни организации, собствена бизнес дейност, особено в сферата на ресторантьорството.

Начинът на живот на членовете на движението обаче е доста затворен. Контактите им биват ограничавани, забранява се педането на телевизия, личният им живот (брачните отношения, отглеждането на децата и специалното им обучение) бива подчинен на целите на движението. Дейностите „в името на Кришна“, а всички дейности в общността се смятат за такива, следва да бъдат изпълнявани без каквото и да било матери-

ално възнаграждение. В някои страни се установяват непозволен от закона дейности (търговия с наркотици и оръжие). Експлоатирането и на личното имущество на привържениците на движението му създава добри финансови възможности.

Раджнишизъм (Ошо)

Това движение носи името на своя създател – Раджниш Чандра Мохан (1931–1990), приел религиозното име Бхагаван Шри Раджниш, а по-късно – Ошо Раджниш. Движението си той основава в Индия, като се обявява за превъплъщение на Буда, получил „озарение“. В идеите, проповядвани от Ошо, по невъобразим начин са смесени компоненти от различни възгледи. Залага се на скъсването с всяка традиционалност, с всеки религиозен култ. Всъщност той се стреми да натрапи култово отношение към самия себе си. Доколкото прокламира „скъсване“ с всяка религия, в своите възгледи и действия Ошо и последователите му са деструктивни по отношение на религията.

Ошо проповядва освобождаване от традиционните стереотипи на мислене и живот. Целите на това освобождаване трябва да бъдат според него живот, любов, смях. В центъра на средствата за освобождаване стои медитацията. Обучението по медитативни техники се предлага като алтернатива на всяко традиционно обучение (организирано е в „Раджниш не-университет“). „Освобождението“ се заключава по същество в рушене на социални норми и на норми в интимните отношения – Ошо пропагандира „свобода на сексуалните отношения“, която „изключва срама“.

Принуден да се извели от Индия поради подчертано негативното отношение на индийците към неговата дейност, лидерът на движението се установява в САЩ. Там край селището Ентילוуп създава свой център и с финансовата подкрепа на свои привърженици строи хотели, вегетариански ресторанти, създава инфраструктура на ново селище, което нарича Раджнишпурам. Провеждат се скъпо платени курсове по Раджниш-медитация в центрове по Раджниш-терапия. Изучават се „дисциплини“, чието практическо прилагане се очаква да доведе до „освобождение“, до релаксация. Например популярни са биоенергетиката, хипнотерапията, енергобалансирането, техниките на самоовладяване (на тялото, на дишането) и др. Ошо привлича доста привърженици и осигурява за себе си и за приближените си огромни финансови приходи. Неясни сделки, подозрения в злоупотреби съпътстват цялата дейност на движението. Ошо е задържан от властите в САЩ при опит да напусне страната и след известен престой в затвора се връща обратно в Индия.

В последна сметка проблемът, с който ние реално се сблъскваме, е не в това как ще назовем нововъзникващите групи, които имат претенциите да бъдат причастни към религиозното съзнание и религиозния живот на хората. Проблемът е в това какви са възгледите, които те отстояват, какви са ценностите, които прокламират, какви са нормите на живот и поведение, които предписват. За да можем да разпознаем тези възгледи, ценности и норми, следва преди всичко да знаем достатъчно за същинските религии; следва да знаем с какво да съпоставяме, за да различим истината от заблудението. Нашият проблем е по-скоро проблем за „различаване на духовете“.

И вероятно сблъсъкът с необходимостта от такова различаване е в състояние да ни накара да разберем, че проблемът за религията е не просто проблем за някакъв фрагмент от живота на социума, че той е не просто проблем за някакъв фрагмент от живота на човека. Проблемът за религията е проблем за фундамента на нашето битие, за дълбинния смисъл на нашия живот. И още – че собствено религиозните устремления

не могат да бъдат осъществени извън Традицията, че спасение е възможно само в собствената Традиция. Затова, когато си поставяме въпроса за критерий за „различаване на духовете“, можем да си припомним следното:

1. Възлюбени, не на всеки дух вярвайте, а изпитвайте духовете, дали са от Бога, защото много лъжепророци се явиха в света.
2. По това познавайте Божия Дух (и лъжливия дух); всякой дух, който изповядва, че в плът е дошъл Исус Христос, е от Бога.
3. А всякой дух, който не изповядва, че в плът е дошъл Исус Христос, не е от Бога; това е духът на антихриста, за когото сте слушали, че иде, па и сега е вече в света.
(Първо послание на Йоана 4: 1–3)

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Представете основни моменти във възгледите на бахаите. По какво приличат те на познати вече религиозни идеи и по какво се различават?
2. Коментирайте основанията на идеите, прокламирани от движението Ню Ейдж? Виждате ли конкретни условия и перспективи за създаването и развитието на синкретични духовни учения и движения?
3. Коментирайте основните възгледи на представените секти – кое ги различава от принципите на християнското учение?
4. Дискутирайте основните възгледи и практически компоненти на новите религиозни движения. Кои от тях са „заети“ от християнски учения, кои – от източни (индийски)? Кои от тези възгледи и кои практики на новите религиозни движения са според вас неприемливи и защо?
5. Практическа задача: Представете си, че трябва да помогнете на свой съученик или близък, за да се освободи от влиянието на секта или деструктивна по отношение на традиционните религии група. Как ще постъпите?

Допълнителна литература

- АВГУСТИН. Малки трактати. С., ЛИК, 2001.
- БАКАЛОВ, ГЕОРГИ, ТОТЪО КОЕВ. История на религиите. С., Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2002.
- БАРКЪР, АЙЛИЙН. Новите религиозни движения (практическо въведение). С., Литавра, 1997.
- ГРИГОРИЕВ, ВЛАДИМИР. Религиите по света. С., Хемус, 1995.
- ЕЛИАДЕ, МИРЧА. История на религиозните вярвания и идеи. Т. I, С., Изд. къща „Хр. Ботев“, 1997.
- ЕЛИАДЕ, МИРЧА. Търсенето. История и смисъл в религията. С., ЛИК, 2000.
- ЕЛИАДЕ, МИРЧА, ЙОН КУЛИАНО. Речник на религиите. С., ЛИК, 1999.
- ЗЕНКОВСКИ, ВАСИЛИЙ. Основи на християнската философия. Т. I. Велико Търново, Фабер, 2000.
- История на религиите. Т. I – IX. С., Прозорец.
- Св. Йоан Дамаскин. Точно изложение на православната вяра. С., Тилиа, 1996.
- КОЕВ, ТОТЪО, ГЕОРГИ БАКАЛОВ. Въведение в християнството. С., Булвест 2000.
- КОЕВ, ТОТЪО, ГЕОРГИ БАКАЛОВ. Християнски справочник. С., Анубис, 2001.
- КОЕВ, ТОТЪО, ДИМИТЪР КИРОВ. Кратка богословска енциклопедия. С., Булвест 2000.
- КОЛАКОВСКИ, ЛЕШЕК. Религията или ако няма Бог... С., Перо, 1996.
- КУРАЕВ, АНДРЕЙ. Традиция, догмат, обред. С., ЛИК, 1996.
- МАЙЕНДОРФ, ЙОАН. Византийско богословие. С., ГАЛ-ИКО, 1995.
- ПЕТРОВ, ДИМИТЪР. Световни религии. Ч. I. Будизъм. С., 1996.
- Религиите: будизъм, християнство, ислям (авторски колектив: Иван Камбуров, Димитър Попмаринов, Константин Златев, Йордан Пеев). С., 1994.
- СОЛОВЬОВ, ВЛАДИМИР. Мохамед. С., Рива, 2002.
- ЗЕЛИНСКИЙ, ФАДДЕЙ. Древнегреческая религия. Киев, 1993.
- Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х томах. М., 1980–1982.
- Христианство. Энциклопедический словарь в 3-х томах. М., 1993–1995.
- The Penguin Dictionary of Religions. L., 1997.